

ЁШ АВЛОДНИ ДИНИЙ ВА МИЛЛИЙ БАҒРИКЕНГ ЭТИБ ТАРБИЯЛАШ - БУЮК ДАВЛАТЧИЛИГИМИЗ ПОЙДЕВОРИ БЎЛИБ ХИЗМАТ ҚИЛАДИ

Муҳаммадолим МУҲАММАДСИДДИҚОВ,

Сиёсий фанлар доктори, профессор

XXI аср бизнинг ҳаётимизга фан ва технология, ривожланган инсоният эришган ютуқлар билан бирга ўзига хос бўлган мураккаб жараёнлар билан ҳам кириб келди. Бугун бунга бир қанча аянчли ҳолатларни мисол қилиб келтириш мумкин. Хусусан, ҳозирги даврда жаҳон миқёсида авж олган миллий интеграциялашув, сиёсийлашган халқаро миссионерлик, экстремизм нафақат бир давлат ва миллат учун, балки бутун инсоният учун мураккаб вазиятларни юзага келтирмоқда. “Глобаллашув жараёнининг тобора шиддатли тус олиши нафақат инсоният имкониятларини кенгайтирмоқда, балки зиддиятларнинг кескинлашуви, ривожланган ва қолоқ давлатлар ўртасидаги тафовутнинг ўсишига олиб келмоқда. Бунинг оқибатида тинчлик ва барқарорликка раҳна солаётган, моҳияти ва кўламига кўра трансмиллий хусусиятга эга турли хатти-ҳаракатлар содир этилмоқда”¹. Бундай вазиятда келажак авлодни турли ёт ғояларга тарғиб этиш кўринишидаги таҳдидлар авваломбор, асрлар давомида шаклланган миллий-маънавий қиёфамиз, диний бағрикенглик муҳитига раҳна солади. Уларнинг маънавий асосларини емиради, миллий кадрларнинг авлодлараро ворисийлигини узади ва истиқболда улкан хатарларни келтириб чиқаради. Миссионерлик ва прозелитизм каби бузғунчи ғоялар моҳият эътибори билан «...аввало, аниқ бир шахсга, яъни иймон-эътиқоди мустаҳкам шаклланмаган, ўз ҳаётини тўғри йўлга қўя олмаган, шахсий муаммолар гирдобидида қолиб, тушкунлик кайфиятига тушган кишиларга ёки ҳаётий тажрибага эга бўлмаган ёшларни ўз домига илинтиришга қаратилмоқда. Одатда бундай кишиларнинг муқим иш жойига эга эмаслиги ва ёшларнинг қизиқувчанлиги уларга жуда қўл келади»². Шу жиҳатдан, ҳозирда ижтимоий жараён сифатида намоён бўлаётган диний ва миллий идентификация миссионерлик каби ғайриинсоний таҳдидларга қарши курашда муҳим аҳамият касб этади. «Бугун инсоният ўзи орзу қилган ва ўзининг муносиб яшаш андозасига эриша олмай, қалби, шуури нотинч бир даврни бошидан кечиряпти»³, - дея таъкидлайди проф. Т.Жўраев. Бу даврда огоҳлик,

¹ Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. 1 Т. – Тошкент: Ўзбекистон, 2017. – Б. 33.

² Ташанов А. Вайронкор ғоялар ва бузғунчи мафкуралар. – Тошкент: Турон замин зиё, 2015. – Б. 202.

³ Жўраев Т. Миллий давлатчилик: ҳавфсизлик ва барқарорлик. – Тошкент: Akademya, 2007. – Б. 4.

атрофимизда, айниқса, жаҳонда содир бўлаётган ижтимоий бўҳронларга нисбатан ҳушёрлик ва зийраклик ўта муҳимдир.

Ислом дини бизни эзгулик ва тинчликка, ҳаётда асл инсоний фазилатларни қарор топтиришга даъват этади. Шу муносабат билан, фақат барча мусулмон мамлакатлари билан биргаликда энг муҳим вазифани яъни, улуғ аждодларимиз диний-маънавий меросининг ажралмас қисми бўлган мусулмон ахлоқ-одоб қоидаларини, жумладан, мўътадиллик, муроса қилиш, тинчлик-хотиржамлик ва бир-бирини ўзаро тушуниб яшашга интилиш каби олижаноб фазилатларни асраб-авайлаш ва бугунги реал вазиятни ҳисобга олган ҳолда бутунжаҳон ҳамжамиятига етказишдек ғоят муҳим вазифани ҳал қилишимиз мумкин, деб таъкидлаш ўринлидир⁴.

Замонавий ўзбек жамиятида диний тикланиш контекстида диний ўзига хосликни шакллантиришнинг маънавий асослари ва руҳияти давлатимиз раҳбари томонидан «мўътадиллик, муроса қилиш, тинчлик-хотиржамлик ва бир-бирини ўзаро тушуниб яшашга интилиш» тушунчалари билан кўрсатиб ўтилди. Ҳақиқатан ҳам улкан мусулмон оламида бундай диний ўзига хослик деярли учрамайди ва бу минтақамизга хос хусусиятлардан биридир. Шунингдек, бугун диний ўзига хосликка таъсир кўрсатадиган асосий ташқи ва ички омиллар мавжудки, улар ижтимоий ҳаётни модернизация қилиш, глобаллашув, диний ташкилотларнинг миссионерлик фаолияти, ижтимоий маконни виртуализация қилиш ва кибермаконнинг пайдо бўлиши, таълим муассасаларида дин асосларини ўрганиш, дин қадриятларига мурожаат қилиш ва бошқалардир.

Диний ўзига хослик диний онг томонидан қурилган ва диний ҳулқ-атворда акс эттирилган. Масалан, айрим диний қоидаларнинг рад этилиши диндорнинг онги ва хатти-ҳаракатларидаги зиддиятга олиб келади, бу эса ўзига хос инқирозни келтириб чиқаради ва шахснинг янги диний жамоада топиши ушбу гуруҳ вакиллари билан ўз-ўзини таниб олишга ёрдам беради. Бу эса ушбу гуруҳнинг қадриятларини қабул қилишига, тегишли ҳулқ-атворга ва ниҳоят янги динни қуришга олиб келади. Шундай қилиб, диний онг ва диний ўзига хосликнинг ўзаро таъсири жараёни ҳақида гапириш мумкин. Ҳақиқий ижтимоий ҳаётда номинал ва ҳақиқий диний ўзига хослик бир-бирига мос келмаслиги мумкин, аммо ҳар икки ҳолда ҳам шахс диний онгнинг ташувчиси бўлади.

Таъкидлаш мумкинки, миссионерлик каби таҳдидларнинг замонавий

⁴ Мирзиёев Ш.М. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. 2 Т. – Тошкент: Ўзбекистон, 2018. – Б. 453.

жамият, диний ўзига хосликка таъсирининг конструктив оқибатларини таъкидлаш жоиз. Миссионерлик таъсиридаги ғоялар авваламбор, ўзбекларнинг нафақат диний, балки этник ва фуқаролик ўзига хослигини қўллаб-қувватлайдиган анъанавий диний маданиятга салбий таъсир кўрсатади. Шунингдек, сохта ва ноанъанавий диний қадриятлар ва меъёрларнинг тарқалиши натижасида жамиятнинг маънавий ривожланишида юзага келадиган салбий ўзгаришларга олиб келади. Миссионерликнинг биргина учқуни биринчи навбатда, диний фазилатлар ва ахлоқий покликни тарғиб қилишга қаратилса ҳам, агарда мусулмонлар учун муҳим бўлган қадриятларга дахл қилинса анъанавий мусулмон жамиятида катта зиддиятларни келтириб чиқаришга қодир.

Жамият маънавий ҳаётида миссионерлик ва прозелитизм каби ғоявий таъсирларнинг ҳалокатли оқибатлари орасида қуйидагиларни таъкидлаш лозим: 1) гипноз ва турли психотехника ёрдамида издошларнинг онгини ўзгартириш; 2) бошқа анъанавий конфессиялар вакилларига душман муносабати; 3) миссионерлик тарафдорлари томонидан ўз издошларига нисбатан бирон бир қоидалар билан чекланмаган кучдан фойдаланиш; 4) миссионерлик вакиллари томонидан издошларнинг соғлиғига зарар етказадиган сохта тиббий амалиётлардан фойдаланиш; 5) миссионерлик тарафдорлари томонидан сиёсий мақсадларга эришиш; 6) тижорат фойда олиш учун миссионерликдан фойдаланиш; 7) миссионерлик фаолиятининг мамлакатимиз қонунларига мос келмаслиги.

Мамлакатимизда виждон ва эътиқод эркинлиги, турли миллат вакилларининг ҳуқуқлари кенг кафолатланиб, диний бағрикенглик муҳити мустаҳкамланмоқда. Ҳозирги вақтда диёримизда 130 дан зиёд миллат ва элат вакиллари ўзаро ҳамжиҳат яшамоқда, 16 та конфессияга мансуб диний ташкилотлар эркин фаолият юритмоқда⁵. Динлараро ўзаро муносабатлар муайян диний ғояларга ва бир қатор психологик хусусиятларга эга бўлган шахслар томонидан амалга оширилади. Диндорларга хос бўлган диний онгнинг бағрикенглик табиати нафақат уларнинг когнитив жараёнларига таъсир қилади, балки ижтимоий муносабатлар контекстида коммуникатив мулоқотга ҳам ёрдам беради. Шундай қилиб, диний жамоаларнинг фаолияти диндорлар йиғиндиси сифатида тавсифланади.

Глобаллашув шароитида жамоалар ўртасидаги муносабатларнинг янги шакллари, уларнинг хилма-хиллиги ва оммавий характери пайдо бўлди. Бунинг

⁵ Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. 1 Т. – Тошкент: Ўзбекистон, 2017. – Б. 138-139.

сабаби, бугунги кунда ахборот алмашиш тезлиги ошди, жаҳон иқтисодий ва сиёсий тенденциялари деярли барча инсониятга таъсир кўрсатмоқда. Натижада, ижтимоий муносабатлар контекстида цивилизациялараро ёки маданиятлараро, давлатлараро ва динлараро ўзаро муносабатларнинг вариантлари мавжуд бўлган кўп ўлчовли мулоқот бўлиб ўтади. Турли шакллардаги алоқа инсонга ўзига хос бўлмаган ва асосий маънога эга бўлган ҳаракат сифатида намоён бўлади.

Глобаллашув берган имкониятлардан фойдаланган мафкуравий ва маънавий тажовузларнинг кучаяётганлиги ҳар бир давлатга ўзининг таъсирини ўтказмай қолмайди. Шу боис бу масалага ўн чандон масъулият билан қараш ва амалий ҳаракат қилиш талаб этилади. Бугунги кун ҳар биримиздан сиёсий ҳушёрликни, бугунги кун талабларига жавоб бера оладиган юксак интеллектуал салоҳиятни талаб қилади. Чунки дунёдаги ёвуз ниятли сиёсий ҳаракат ва кучлар ўз таъсир доирасини миллатчилик, ахлоқсизлик, диний экстремизм, шовинизм, неофашизм, ирқчилик, сепаратизм, демократияни экспорт қилиш, ғарбона оммавий маданият, миссионерлик, прозелитизм каби ниқобланган ғоялар ва мафкуралар орқали кенгайтиришга ҳаракат қилиб, янгидан-янги усул ва воситаларни кашф қилмоқда. Шу туфайли эртанги кунини ўйлаган ҳар бир давлат ҳам ўз фаолиятида масъулиятни ҳис этган ҳолда сиёсий жиҳатдан ҳушёр бўлиши, воқеликни тўғри баҳолаши ва бу борадаги масаланинг ечимини бера олиши керак.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев 2017 йил 19 сентябрда БМТ Бош Ассамблеясининг 72-сессиясида сўзлаган нутқида: «Бугунги дунё ёшлари – сон жиҳатидан бутун инсоният тарихидаги энг йирик авлоддир, чунки улар 2 миллиард кишини ташкил этмоқда. Сайёрамизнинг эртанги куни, фаровонлиги фарзандларимиз қандай инсон бўлиб камолга етиши билан боғлиқ. Бизнинг асосий вазифамиз – ёшларнинг ўз салоҳиятини намоён қилиши учун зарур шароитлар яратиш, зўравонлик ғояси «вируси» тарқалишининг олдини олишдир»⁶. Бу билан фақатгина ўз юрти ёшларининг эмас, балки дунё аҳолисининг катта қисмини ташкил этадиган, инсониятнинг эртанги тақдирига тўғридан-тўғри таъсир этувчи ёшларнинг онгу тафаккурини маърифат асосида тарбиялаш лозимлигига, ёш авлод муаммоларига бефарқлик ўта хатарли эканига инсоният эътиборини қаратди.

⁶ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 72-сессиясидаги нутқи. «Халқ сўзи», 2017 йил 20 сентябрь.

Президентимиз мана шу муаммони глобал миқёсда ҳал этиш заруратидан келиб чиқиб, муҳим ҳуқуқий ҳужжат – БМТнинг Ёшлар ҳуқуқлари тўғрисидаги халқаро конвенциясини ишлаб чиқишни таклиф этди.

Айни шу жиҳат, маънавият ва маърифат жамият тараққиётини белгиловчи муҳим омил эканлигини асослайди. Жамият маънавиятини ривожлантириш, уни юксакликка кўтариш миллий ўзликни англашни, энг муҳими эса глобаллашув шароитида халқимиз, айниқса, ёшларимиз онгида ҳар қандай маънавий, мафкуравий таҳдидларга қарши тура олиш иммунитетини шакллантиради.

Ёшлар маънавий дунёсини миссионерликдан ҳимоя қилишда ҳам “Жаҳолатга қарши маърифат” концептуал ғояси ҳозирги маънавий-мафкуравий фаолиятнинг асосини ташкил қилмоқда. Зеро, бугунги кунда ахборот алмашувининг жадаллашуви, мафкуравий жараёнларнинг глобаллашуви инсонлар, айниқса, ўниб-ўсиб келаётган ёш авлод маънавиятига ўзининг турфа таъсирини ўтказмоқда. Ана шундай вазиятда ёшларга қандай тарбия берилса, маънавияти нима билан суғорилса, келажакда давлатнинг маънавий-маърифий ҳаётида у ўз ифодасини шундайлигича топади. Шунингдек, аҳоли осойишталигини таъминлаш, оила ва хотин-қизлар билан ишлаш тизимини янги даражага олиб чиқиш, нурунийлар ижтимоий фаоллигини ошириш, маҳаллани жиноятчиликдан холи ҳудудга айлантиришда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг роли ва мавқеини янада мустаҳкамлаш, шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 24 январдаги Олий Мажлисга Мурожаатномасида белгиланган вазифаларни амалга ошириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 18 февралдаги «Жамиятда ижтимоий-маънавий муҳитни соғломлаштириш, маҳалла институтини янада қўллаб-қувватлаш ҳамда оила ва хотин-қизлар билан ишлаш тизимини янги даражага олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ–5938-сон Фармони мувофиқ, Ўзбекистон Республикаси Маҳалла ва оилани қўллаб-қувватлаш вазирлиги ташкил қилинди⁷. Ушбу вазирлик фаолиятидаги устувор йўналишлардан бири ҳам ёш авлодни миллий менталитетимизга ёт бўлган миссионерлик каби маънавий-мафкуравий таҳдидлардан ҳимоя қилиш борасида кенг қўламли ишлар олиб боришга қаратилган.

Шунингдек, давлатимиз етакчисининг ижтимоий, маънавий-маърифий соҳалардаги ишларни янги тизим асосида йўлга қўйиш бўйича илгари сурган 5

⁷ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 18 февралдаги «Жамиятда ижтимоий-маънавий муҳитни соғломлаштириш, маҳалла институтини янада қўллаб-қувватлаш ҳамда оила ва хотин-қизлар билан ишлаш тизимини янги даражага олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ–5938-сон Фармони / lex.uz

та муҳим ташаббуси ҳам ёшларни миссионерлик таҳдидларидан ҳимоялашда муҳим восита бўлиб хизмат қилади: Биринчи ташаббус ёшларнинг мусиқа, рассомлик, адабиёт, театр ва санъатнинг бошқа турларига қизиқишларини оширишга, истеъдодини юзага чиқаришга хизмат қилади ва бу ёшларда бадиий маданиятини шакллантиради, эстетик дидини оширади. Иккинчи ташаббус ёшларни жисмоний чиниқтириш, уларнинг спорт соҳасида қобилиятини намоён қилишлари учун зарур шароитлар яратишга йўналтирилган бўлиб, бу ташаббус ёшларда жисмоний маданиятни шакллантиради ҳамда жисмоний маданият маънавий маданиятга асос бўлади. Учинчи ташаббус аҳоли ва ёшлар ўртасида компьютер технологиялари ва интернетдан самарали фойдаланишни ташкил этишга қаратилган. Тўртинчи ташаббус ёшлар маънавиятини юксалтириш, улар ўртасида китобхонликни кенг тарғиб қилиш бўйича тизимли ишларни ташкил этишга йўналтирилган. Бешинчи ташаббус хотин-қизларни иш билан таъминлаш масалаларини назарда тутди. Бу борада хотин-қизларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, айниқса, уларнинг маърифий даражасини янада ошириш, иш билан таъминлашни кўзда тутди.

Айни муҳим ҳужжатлар асосида мамлакатимизда амалга оширилаётган ижтимоий-иқтисодий ислоҳотлар ёшларда соғлом дунёқараш, жумладан, китобхонлик кўникмасини шакллантириш, Интернет, ахборот-коммуникация технологияларидан оқилона фойдаланиш маданиятини ошириш, уларда ғоявий ва ахборот хуружларига қарши мафкуравий иммунитетни кучайтириш, дунёда юз бераётган мураккаб геосиёсий ва ғоявий-мафкуравий жараёнларнинг мазмун-моҳиятини ҳар томонлама чуқур ёритиб бориш, терроризм, диний экстремизм, ақидапарастлик, сепаратизм, одам савдоси, «оммавий маданият», миссионерлик, нарқобизнес ва бошқа таҳдидларга қарши самарали ғоявий кураш олиб бориш, жамиятимизнинг барқарор ривожланишига тўсқинлик қилаётган ички таҳдидлар – эл-юрт тақдирига лоқайдлик, маҳаллийчилик, уруғ-аймоқчилик, оилавий кадриятлар ва ёшлар тарбиясига эътиборсизлик каби ҳолатларга барҳам беришга қаратилган.

Маълумки, мамлакатимиз аҳолисининг 30 фоизини 14 ёшдан 30 ёшгача бўлган йигит-қизлар ташкил этади. Ёшларнинг таълим олиши, касб-ҳунар эгаллаши учун кенг шароит яратиш билан бирга, уларнинг бўш вақтларини мазмунли ўтказишни ташкил этиш ҳам долзарб масаладир. Қолаверса, 18-25 ёшлардаги одамнинг ҳаётга муносабати ва дунёқараши ҳали тўла шаклланиб улгурмаган давр бўлгани боис улар келажакдаги шахсий режаларини амалга оширишда қандайдир «мўъжизакор» маънавий раҳнамога муҳтож бўлади.

Анъанавий муҳитда тарбия олган инсон ҳаётида аксар ҳолатларда шу маънавий раҳнамо вазифасини диний эътиқод ўтайди.

«Ҳаётий меъёрларимиз тўғрилигига ишонч қилмасдан яшашимиз мумкинми? Йўқ, инсон ишончсиз сўқир ва ҳимоясиздир. Инсонни эътиқодсиз даҳшат ва таҳликали кўрқув қамраб олади... Лекин ҳар доим ҳам эътиқоднинг предмети бўлиб Худо ёки бошқа диний таълимотлар роль ўйнайдими? Ҳақиқатан ҳам эътиқод ва дин ўртасида чамбарчас боғлиқлик мавжудми?»⁸. Америкалик психолог ва социолог Э.Фроммнинг фикрича, илоҳиёт билан бирга, ақл-заковатга, инсониятга, буюк шахсларга нисбатан ҳам эътиқод бўлиши, инсон шу эътиқод билан ҳам мақсади сари одимламоғи мумкин. Этник ва миллий хусусиятлар кучли шаклланган жамиятда эса, диний эътиқод яққол эътиқод шакли сифатида намоён бўлади. Лекин бу эътиқод ҳар доим ҳам изчил назарий диний билимга асосланади, дегани эмас. Негаки, диний эътиқоди бўла туриб, аммо унинг асослари бўйича етарли назарий билимга эга бўлмаган кишилар, хусусан, ёшлар баъзан тушуниб, кўпинча эса тушунмаган ҳолда дин номидан иш кўраётган турли хил гуруҳларга нисбатан ўзларида мойиллик сезадилар. «Ёшларнинг онгида қандай кайфият устунлигини айтсанг, мен сенга кейинги авлоднинг табиати қандай бўлишини айтиб бераман», – деган эди инглиз сиёсий арбоби Эдмунд Берк. Шу жиҳатдан ҳам миссионерларнинг жамиятнинг эртанги кунини белгилаб берадиган авлод онгини эгаллаш, назорат қилишни кўзлаб иш юритаётганини такрор таъкидлаш жоиз.

Миссионерликнинг таниқли назарийчиси П.Джонстоун ўзининг «Дунё операцияси» китобида талаба ёшларни миссионерлик фаолиятининг асосий объекти эканлигини таъкидлаб, жумладан, шундай ёзади: «Бутун дунёда университет ва коллежларда 37 миллион талаба таҳсил олади. Уларнинг кўплари 20 йилдан сўнг йирик мансабларни эгаллашади». Бу каби мулоҳазалар нега ёшлар миссионерлик фаолиятининг асосий объектига айланганини муайян даражада тушуниш имконини беради, албатта.

Шундай экан, хулоса сифатида шунини айтиш мумкинки, бугунги ёш авлодни баркамол қилиб тарбиялашда, уларда ватанпарварлик, инсонпарварлик каби хусусиятлар билан бирга диний ва миллий бағрикенглик, юксак маънавият эгаси бўлишлик ҳамда бошқа миллат ва дин вакилларига нисбатан ҳурмат билан қараб, инсоний қадр-қимматни эъзозлайдиган қилиб тарбиялаш биз кураётган буюк давлатчилигимиз пойдевори бўлиб хизмат қилади.

⁸ Фром Э. Бегство от свободы. Человек для себя. – Минск: ООО «Попурри». 1998. – С. 541.